

Bethlen Miklós diplomáciai tárgyalásai, bécsi követjárásai és a Resolutio Alvincziana pótdiploma jogtörténeti jelentősége a 17. századvégi Erdélyben (1691-1704) (1692-1704)

Albert András

doktorandusz, SZE Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola

*„Kidolgoztam a diplomatervezetet... az eszközt,
Amivel hazám a kereszténység számára
valamiképp megtartható lenne.”
(Bethlen Miklós)*

Bevezetés

Az Erdélyi Fejedelemség történetének 1691-1711 közötti időszakát a magyar történettudomány – és jogtudomány művelői a Habsburg politikai hatalom Erdélybe történő berendezkedés időszakának tekintik. Ez az időszak a politikai és jogi átrendeződés időszaka kisebb-nagyobb belpolitikai küzdelemmel tarkítva.

A 17. század végi és 18. század eleji Erdély politikai állapota és sorsa szervesen egybefonódott Alvinczy Péter (1639-1701) ítélőmester¹ és Bethlen Miklós (1642-1716) erdélyi kancellár politikai tevékenységével. Őket is, mint korábban a híres erdélyi gondolkodót, Apáczai Csere Jánost, az Erdélyi Fejedelemség államiségének átmentése, megerősítése és annak belpolitikai stabilitása foglalkoztatta.² Elképzelésükben egy „új erdélyi állam” jövőképe formálódott meg. Egy olyan Erdélyé, amely a Habsburg birodalmon és a Magyar Királyságon belül politikai, gazdasági és kulturális önállóságát megtartva, erős és virágzó lesz. Az ő diplomáciai küldetésüknek célja az Erdélyi Fejedelemség államiségének átmentése, közjogi helyének kijelölése a Habsburg Birodalmon belül és diplomáciai szerepvállalása az erdélyi vallásügyi kérdésekben.

¹ Alvinczy Péter ítélőmester a 17. századvégi Erdélyi fejedelemség legkiválóbb jogtudósa és politikusa volt. Politikusi és jogtudósi érdeme a Diploma Leopoldinum (1691) kiadása után a Diplomában nyitva hagyott pontokkal kapcsolatos kiegyezés létrehozása volt. http://epa.oszk.hu/erdelyi_muzeum/1901_18_10_549-562.pdf

² Zsilinszky Mihály: *A Magyar országgyűlések vallásügyi tárgyalásai a reformációtól kezdve*. IV. (1687-1712) Budapest, 1897. 31.

Tanulmányom célja gróf Bethlen Miklós erdélyi kancellár és Alvinczy Péter ítélőmester bécsi diplomáciai tárgyalásainak bemutatása az 1692-1704 közötti időszakban, a *Resolutio Alvincziana* vallásügyi diploma jogtörténeti jelentőségének kifejtése és annak politikai visszhangja Erdélyben.

Történeti előzmények

Bethlen Miklóst, a kiváló szellemi adottságokkal rendelkező erdélyi politikust 47 éves koráig minden politikai szerepléstől távol tartotta az a politikusi kör, amely Teleki Mihály személye körül alakult ki. Egy évvel a fejedelmi tanácsba való beiktatása után mégis egyedül őt találták alkalmasnak arra, hogy Erdély és a Habsburg-ház politikai viszonyának szabályozását megoldja. Politikusi pályafutásának legnagyobb eredménye a *Diploma Leopoldinum* (1691) kiadása volt. Az elért eredmények és a kiváló politikusi adottságai ellenére az alakuló Erdélyi Guberniumban csak a kancellári tisztségre választották meg az 1691. február 5-én Fogarasban tartott országgyűlésen.³ A kancellári tisztségre való megválasztásában döntő tényező volt a politikai hatalmi harc és féltékenység Teleki Mihály vezette politikai kör részéről. Kancellárrá választásával megnyílt számára a politikai kibontakozás lehetősége. A gubernátori tisztségre megválasztott Bánffy György helyett ő hozta meg a fontos döntéseket és nagy hatást gyakorolt az erdélyi bel- és külügyek menetére és az új rendszer kialakulására.

Az országgyűlés a Diploma elfogadása után egy követséget menesztett Bécsbe. A követség feladata volt a Diploma Leopoldinum megerősítése és a tartalmi változtatások elfogadtatása. A követség tagjai közé választott Alvinczy Péter, Bethlen Gergely és Gyulafy László mindent elkövettek az erdélyi politikai érdekek megvédése ügyében. A katolikusok vallási sérelmeit figyelembe véve I. Lipót magyar király a Diploma 1., 2. és 3. cikkelyéhez csatolt záradékban fejtette ki álláspontját: „[d]e mivel magok a

³Bethlen Miklóst 1692. április 9-én iktatták be hivatalába, amelyet tizenkét évig viselt. Erdély kormányában a gubernátor némileg még helyettese volt a fejedelemnek, az ő nevében keltek az országgyűlési határozatok. A belügyeket a kancellár, a hadügyeket az országos tábornok, a pénzügyeket a kincstárnok, az igazságügyet az országos elnök intézte. A bécsi udvar megerősödése után az erdélyi kormányzat meggyengítését tűzte ki célul. Fokozatosan vonták meg az Erdélyi Gubernium hatásköreit. A belügyek jelentős részét a bécsi udvari kancellária vette át, a hadügyet a Habsburg birodalmi generális hatáskörébe vonták. Megszüntették az országos tábornokságot és a kincstári ügyek csak névlegesen maradtak az erdélyi kincstárnok kezén. A Gubernium választott tagjai: Bánffy György gubernátor, Bethlen Miklós kancellár, Haller János kincstárnok, a későbbiekben Apor István, Bethlen Gergely országos tábornok, Bethlen Elek országos elnök, Naláczy István, Gyulafi László, Sárosi János, Keresztesi Sámuel, Nagy Pál, Alvinczy Péter, Apor István, Toroczkai Mihály, Frank Bálint, Reichard Keresztély és Conrad Sámuel tanácsosok.

*rendek mind a vallásra, mind végzeményeik és kiváltságaikra nézve egymás között egyet nem értenek, s a római katolikusok a fentebbi 1. és 2. cikkelyekben magokat sérelmezettnek tartják, a szászok pedig régi kiváltságaikat s azok használatát é szokásos a 3. cikkelyben jobban oltalmaztatni kéri: magoknak a rendeknek érdekében levőnek tartjuk, hogy ama három cikkely körül forgó nehézségeiket barátságos kiegyenlítéssel és egyezkedéssel, cs. kir. helybenhagyásunk mellett elintézni törekedjenek...*⁴

A Diploma tartalmi változtatása és annak 1691. december 04-én, ünnepélyes formában történő kiadása után az erdélyi követség visszatért Erdélybe. Az erdélyi követség visszatérése után I. Lipót 1692. március 15-én Nagyszébenbe országgyűlést hívott egybe.⁵ Az országgyűlés alkalmával tartott tárgyalásokon napi rendre tüzték a katolikusok vallásügyi sérelmeinek megvitatását.⁶ A tárgyalások a Haller János által benyújtott 6 pontos irat tükrében zajlottak. A benyújtott iratban a következőket kérték: „1. Nekik is püspökjük lehessen éppen úgy, mint a többi bevett és be nem vett valláson levőknek szokott lenni. 2. Alsóbb és felsőbb iskolákat éppen oly szabadon tarthassanak, mint a többi vallásbeliek. 3. A római anyaszentegyházban levő személyeknek hasonló szabadságuk és jövedelmük legyen mint a többi vallásbelieknek. 4. Mind az egyházi mind a világi személyeknek egyenlő szabadságuk legyen, számuk meghatározása és személyválogatás nélkül mindenféle tisztekben. 6. Minden rendbeli szerzeteknek, melyek az előtt Erdélyben léteztek, ha kívánják szabad legyen bejönniük.”⁷

Az erdélyi vallásügyi kérdések tárgyalásain a „protestáns rendeket” Bethlen Miklós, Bethlen Elek, Keresztesi Sámuel guberniumi tanácsosok és Alvinczy Péter ítélőmester képviselte. Az április 24-ig tartó vallásügyi vitákban megegyezés született a három vallás képviselői között. A Bethlen Miklós lakásán tartott harmadik konferencián megkötött szerződés szövegét Bethlen Miklós és Kemény János fogalmazták meg.⁸ A szerződés értelmében a katolikusok elfogadták a protestánsoknak a püspöki tisztnak vikáriussal való betöltéséről szóló javaslatát. A szerzetesrendek (jezsuiták)

⁴ Szász Károly: *Sylloge tractatum...Diplomatis Leopoldini, item quaeAlvincziana vocatur illustrantium*, Kolozsvár, é.n., 122.

⁵ „Vala akkor egy gr. Kinsky csehországi cancellarius első minister, ki az egész császár udvarát s tanácsát dirigálta, csendes moderatus ember. Nem is mehetének semmire eddig az erdélyi pápisták, míg ő éle. Mert bölcsen által látván az erdélyi állapotot, hogy közel vagyon a törökhöz, s ha nem kedves a bécsi udvar neki, s ha törvényekben megbántja, könnyen bosszúságból máshova hajolna, azért soha nem javallotta, meg sem engedte, hogy a császár az erdélyi pápistákat a többi religiók kedvetlenségével manuteneálja, de mihelyt meghalt, s Kollonics kardinál kezére kerüle a dolog, opprimáltaték mindjárt Erdélyben a reformata religio...” Cserei M. *Hist.* 227-228.

⁶ Zsilinszky: i. m. 33.

⁷ Szász: *Sylloge...* 165.

⁸ Zsilinszky: i. m. 58-65. (Függelék)

Erdélybe történő bejövetele ügyében mind a protestánsok mind a katolikusok fenntartották ellentétes álláspontjukat.⁹

A kolozsvári templomkérdés kapcsán pedig a protestáns rendek Bethlen Miklós kancellár javaslatára felajánlották a katolikusok részére az óvári - egykori domonkos- templomot és a kolozsmonostori uradalmat. A protestáns és katolikus rendek közötti szerződést Szébenben 1692. április 22-én fogadta el a gyűlés. A 4 erdélyi bevett vallás és a három erdélyi nemzet képviselője Haller János (római katolikus), Bethlen Miklós (református), Frank Bálint (evangélikus), Sárosy János (unitárius) aláírásukkal hitelesítették az okiratot. A szerződés aláírása után a katolikusok nem tartották be a megállapodást ezért a tárgyalások megakadtak. A kialakult politikai helyzet miatt az uralkodó elé kellett terjeszteni az ügyet. A feladat végrehajtására és megoldására Alvinczy Péter ítélőmester júliusi 21-i követjárása alkalmával került sor. Az erdélyi rendek Alvinczyt azzal a jól megfogalmazott utasítással bízták meg, hogy I. Lipót magyar királyhoz terjessze fel a kérelmeket és eszközöljön ki eredményeket. Külön utasítást kapott, hogy Kinsky kancellár, Strattmann udvari kancellár, Caraffát, Valdsteint, Ailers, Verdenburg, Meyer, Palm, a Magyar Királyság nádor és főbíró személyes közbenjárását kérje az ügy érdekében.¹⁰

Alvinczy Péter ítélőmester diplomáciai tárgyalásai és bécsi követjárása

Az Erdélyi Gubernium protestáns érdekeket képviselő emlékirattal folytatta a bécsi tárgyalásokat. E követjárás folyamán jött létre az erdélyi vallási kérdésekkel foglalkozó pótdiploma, amelyet 1693. április 9-én bocsátották ki. Ezt követte az 1693. május 14-én kiadott Alvincziana Resolutio

⁹ Trócsányi Zsolt: *Az erdélyi fejedelemség korának országgyűlései*. Budapest, 1976. 145. és Uő.: *Erdély központi kormányzata. 1540-1690*. Budapest, 1980. 220., Illyés Géza: *Az erdélyi református zsinati emlékei és végzései. Kézirat (1940-1942) az Erdélyi Református Egyház Gyűjtőlevéltárában*. I p. 150.

¹⁰ „A magyar nagy rendeket is, u.m: Palatinus, Battyani, Zitsi, Judex Curiae ha ott léssen, ugy az pap urakat, levelünk mellett illendő becsülettel köszöntse, és hogy ehez az hazához mint magok vérekhez való szeretetöket fentartsák, kérje, de in meritoribus negotiis ne fárassza, sőt ha magokat ingerálni akarnák is, kivált oly formában, hogy Erdélynek vagy az Palatinustól vagy Judicatus Curiae, vagy magyar Cancellartól legyen függése... azt igen tartóztassa, és teljes tehetségével megelőzze, megjelentvén in tali casu, azoknak az Méltóságos embereknek, hogy az t semmi idegenségnek ne véljék, ne ne vegyék, mert látja isten, nec nationis nec personarum nec religionis odiumforog fen benne, hanem más politika indispensabilis ratio statussa. Erdélynek nem admittálja azt a dependentiát...” Ld.: Szász: i. m. 254.

vallásügyi diploma rendelkezése.¹¹ Mindez annak a ténynek józan mérlegelésével történt, hogy Erdély rendjeinek, vezető elitjének nagy többsége protestáns és lényegében a protestánsok javára dönt.¹²

A katolikusokkal és a szász luteránusokkal való tárgyalások befejezése után a rendek követséget indítottak Bécsbe, hogy az *accordák* megerősítésével az Alvincziana Resolutio diploma harmadik pontját illetően tiszta helyzetet teremtsenek. A követség további fontos célja az volt, hogy kieszközöljék az erdélyi kormányzat kéréseit. Ilyenek voltak: a gubernátor és az Erdélyi Gubernium hatáskörének Partiumra történő kiterjesztése, gubernátor és az Erdélyi Gubernium birtok- és tisztségadományozási jogkörének meghatározása, az Erdélyi Gubernium bírói jogkörének meghatározása, az Erdélyi Guberniumnak az uralkodóhoz való fellebbezés jogkörének körülírása, kincstári jövedelmek kérdései, II. Apafi Mihály erdélyi fejedelem megerősítését, a Partium visszacsatolását és meghatározzák az Erdélyi Gubernium közjogi helyzetét Ezeket a követség titkos vagy particularis instructiója alapján kellett teljesítenie a követségnek.¹³

A bécsi követségre nem Bethlen Miklós kancellárt, hanem Alvinczi Pétert, az Erdélyi Gubernium ítélőmesterét küldték. Az intézkedés hátterében az erdélyi politikai elit magánérdekei és politikai féltékenysége állt. Az erdélyi politikai élet két közjogi méltósága Bánffy György kormányzó és Apor István kincstartó tartottak attól, hogy a Bécsi Udvarban nagy elismerésnek örvendő Bethlen Miklós kancellár egy újabb követség alkalmával még nagyobb befolyást szerez magának és politikai terveinek.

Alvinczy Péter ítélőmester kiküldése Bécsbe nem várt eredményeket hozott. A tárgyalásokat megnehezítette az a tény, hogy a Bécsi udvarban

¹¹ A pótdiploma jóváhagyja az óvári templom, az Unitárius Kollégiumot és a gyulafehérvári Báthory-templom átadását a katolikusoknak. Elfogadja a kolozsmonostori uradalom visszaváltását a katolikusok számára, az erdélyi püspöki széknél pedig apostoli vikáriussal való betöltését irányozza elő. *Memoriale tertium, die 14. Martii Anna 1693 representatum*. Szász: i. m. 323.

¹² A kolozsvári óvári templom ügye okozott némi gondot a Református Főkonzisztóriumnak. A város protestáns hívei (református) 1693 tavaszán a tervezett átadás hírére tüntetést szerveztek a templom előtt. Bethlen Miklós határozott fellépésére csendesedett le csak az összegyűlt tömeg. A templom átadásának kérdéseivel a helyi egyházi vezetők a Főkonzisztóriumhoz fordultak. Hét pontba foglalták össze előterjesztésüket, amelyet a tordai országgyűlésre összegyűlt református főurak a kolozsvári egyház érdekeit védő döntéseket hoztak. A református tulajdonban marad a az unitárius iskola mellett lévő szász kálvinista templom, az óvárbeli két lelkészi lakás és a kolozsmonostori kis református templom. A resolútiokat Alvinczi Péter ítélőmester írta alá szeptember 27-én. Ld.: Sipos Gábor: Egy Bod Péternek tulajdonított történeti munkáról. Némely Erdélyben történt dolgoknak... feljegyzése. *Maedievalia Transilvanica*. A kolozsvári református egyházközség levéltára az Erdélyi Református Egyházkerület Gyűjtőlevéltára, Fasc. A, No. 12. 1997. 1-2. 146.

¹³ Ld.: Trócsányi: *Habsburg-politika...* 220.

ismeretlen volt Alvinczi Péter személye. Első és második alkalommal nem járt sikerrel, mivel az emlékiratok benyújtására nem kapott királyi választ.

Az első alkalommal (1692. szeptember 3.) az ország rendjeinek nevében nyújtotta be a 23 pontban összefoglalt kérelmeket. A kérelmekben többek között megfogalmazták II. Apaffy Mihálynak fejedelmi tisztségében való megerősítését, a katolikus és protestáns felek közötti egyezség megerősítését, az erdélyi közhivatalnokok kinevezésének ügyét, a debreceniek tartozásának felülvizsgálatát.

A második emlékiratot 1693. január 3-án nyújtották be. A felterjesztés nem járt sikerrel. Alvinczy Péter egy harmadik emlékirat felterjesztésére tett kísérletet 1693. március 14-én. Az Erdélyi Guberniumot a fejleményekről a Bécsből hazatérő Szentkereszti András útján értesítette. A Gubernium 1693. április 4-én Alvinczinek küldött levelében jelezte, hogy az Erdélyi Udvari Kancellária tagjait az országgyűlés jóváhagyása nélkül nem lehet megválasztani, míg az uralkodó ki nem adja a Resolutiot Alvinczi Péternek. Ennek okáért a Resolutió mihamarabbi kieszközlésére buzdították őt.¹⁴

Az Alvinczy Péter vezette erdélyi követség hónapok óta tartó próbálkozásai végül sikerrel zárultak. A külpolitikai események hatására az Udvarban elterjedt az a hír, hogy a Porta Thököly Imre vezetésével hadjáratot indított Magyarország és Erdély ellen. Thököly Imre hadjárata! A hír hatására I. Lipót magyar király a hozzá intézett emlékiratra és vallásügyi sérelmekre 1693. április 9-én fogalmazta meg válaszát.

Az erdélyi rendeknek 1693. május 14-én kiadta az Alvincziana Resolutio c. diplomát, amely Alvinczy Péter erdélyi követről kapta a nevét. A diplomában I. Lipót magyar király válaszolt az erdélyi rendeknek. Megerősítette a szász lutheránusokkal és katolikusokkal létrejött accordákat. Az erdélyi protestánsokat meghagyta a korábban betöltött állami és egyházi tisztségeikben. Az Udvar óvatosan kezelte az erdélyi belügyeket. A szász lutheránusokban és katolikusokban ébren tartotta azt a reményt, hogy a politikai viszonyok változásával számukra hajlandó lesz nagyobb engedményekre és ily módon őket a jövőre is lekötelezte.

A kormánytanács véleményét figyelembe véve a következő határozatokat hozta:

„1...a bevett négy vallás, szabad gyakorlatában eddigi jogaiban, javaiban és jövedelmeiben minden háborgatás nélkül, békében továbbra is megmaradjon.

2. ...a római katolikusoknak Kolozsvárott az úgynevezett református templom és az unitárius collegium, Gyulafehérvárott a Báthory-féle templom átadassék, továbbá, hogy Kolosmonostorért, jelen birtokosának 15 ezer

¹⁴ Magyar Országos Levéltár-Erdélyi Kormányhatósági Levéltárak-Gubernium Transylvanicum Levéltára. *Libri conceptuum Regii Hungarici et Latini*, I. 132.

forint váltságdíj fizettségük és az a római katolikus egyház használatába adassék.

3...a római katolikus ifjúság nevelésére az iskolákban oly egyháziak alkalmaztassanak, kik az erényre, egyetértésre és tudományra törekcsenek s kik ellen a többi felekezetek gyanuval nem viseltetnek, az egyházi római katolikus kormány pedig egy apostoli vicarius kezébe tétessék, ki a püspöki teendőket is felavatási joggal felruházva végezhesse.

4. ...a római katolikusoknak, a más vallású rendek ajánlatához képest, jogukban legyen más felekezetek rövidsége nélkül mindenütt egyházakat és templomokat építeni. Ekkép a diploma első és második pontjait elfogadván, azon diploma minden pontjait örökre megerősítvén, szentesítvén, sértetlenül meg akarja tartatni.”¹⁵

Alvinczy Péter követségét nehezítette az a tény, hogy az erdélyi felekezetek és nemzetek nem bíztak az ő tárgyilagosságában. A bevett felekezetek küldöttjei a saját érdekeiknek külön megbízások útján próbáltak érvényt szerezni. Az erdélyi katolikusok Baranyai Gergelyt,¹⁶ az unitáriusok Dálnoki Jánost, a szász lutheránusok Zabanius Jánost bízták meg a sérelmek benyújtására a Bécsi Udvarnál. A külön érdekek lényegesen gyengítették az egész Erdélyi érdekeit képviselő Alvinczy Péter álláspontját. Cserei Mihály erdélyi történetíró így emlékezik erről: „addig kezdék ki egy, ki másfelé húzni-vonni, magyarázni, erőszakkal tekerni a diplomát, addig küldének egymás ellen követeket a császár udvarába... míg a diplomát kifordíták.”¹⁷

A Resolutio Alvincziana diploma alkotmány- és jogtörténeti jelentősége (1693)

Az Alvinczy Péter vezette küldöttség részére kitérő válaszokat adott az Udvar a kiadott Diplomában. A gubernátor birtokadományozási jogkörével kapcsolatosan nem hozott döntést. Annak megtárgyalását egy későbbi időpontra halasztotta. A Gubernium székhelyéül Gyulafehérvárt jelölte ki s annak berendezkedését pontosabban szabályozta. Fontos döntéseket hozott az Erdélyi Gubernium és ítélőtábla vallási összetételére nézve, amelynek értelmében az erdélyi bevett vallások képviselői közül három-három személyt kellett megválasztani az adott tisztségek betöltésére Paritásos alapon működött.¹⁸ A bírászkodás tekintetében a Resolutio Alvincziana úgy

¹⁵ *Diploma suppletorum de negotio Religionis*, in Szász: *Sylloge...* 389-391.

¹⁶ Ld.: *Resolutio C. R. ratione gravaminum per Rom. Catholicos medio Greg. Baranyai ipsorum deputati, exhibitorum*, in Szász: *Sylloge...* 449.

¹⁷ Cserei Mihály *Históriája*, 1692. 75.

¹⁸ Vö.: Szász: *Sylloge*, 378.

rendelkezett, hogy a büntetőperek közül a felségsértés, a hűtlenség, az árulás és az államiságot veszélyeztető cselekmények számítandók a fellebezhető súlyosabb ügyek közé. A gubernátor jogkörét tekintve a Diploma Leopoldinumban foglaltak alapján rendelkezik az erdélyi négy bevett vallás és három natio ügyében. A tisztséggel kapcsolatosan konkrét rendelkezéseket is tartalmazott a Diploma. Abban az esetben, ha a Gubernium egy adott ügy kapcsán nem hoz egyhangú döntést, akkor a gubernátor a többségálláspontja alapján hozza meg határozatát. Egy másik konkrét rendelkezés a gubernátor elnöki ügyintézését határozta meg.

Az erdélyi követség vezetőjéről, Alvinczy Péterről elnevezett Resolutio Alvincziana diploma jogi dokumentum, amely az Alvinczi által 23 pontba foglalt emlékiratban előterjesztett kérésekre adott válasz volt.¹⁹ A Resolutio Alvincziana alkotmány- és jogtörténeti jelentőségét abban kell látnunk, hogy a diplomában lefektetett jogi státust meghatározta és körülírta. Az új Diplomában lefektetett elvek lettek Erdély új kormányzatának az alapelvei. Bár ezek már sok mindenben különböztek a Diploma Leopoldinum alkotmányosságától mégis 1848-ig érvényben maradtak és meghatározták az erdélyi belpolitikai és jogi viszonyokat. Bécs elrendelte a Guberniumnak a kétfejű sasos pecsét használatát, a pecsét ürügye alatt eltiltotta azután az insurrectio és az országgyűlés előzetes engedély nélküli összehívását. A Resolutio Alvincziana részeredményeket hozott, mégis egy relatív nyugalmat teremtett Erdély belpolitikájára nézve. Sikerült egy olyan modus vivendit teremteni, amely megőrizte Erdély közjogi státusát. Ez azonban nem jöhetett volna létre és nem maradhatott volna fenn hosszabb ideig Bethlen Miklós kancellár és Veterani tábornok korábbi politikai együttműködése nélkül. Különösen 1685-1693 közötti időszakban Erdélynek sikerült megtartani egy viszonylagos belpolitikai békét. Bethlen Miklós Önéletírásában így vallott erről az időszakról: „[e]bben az 1691, 92, 93 esztendőben s még azután is egész Rabutin idejéig a felséges udvar igen kegyelmesen és csendesén bánt Erdéllyel és az új diplomát igyekeztek megtartani praxissal is. Ehhez pedig sokat tett Bécsben a Kinsky és Erdélyben a Veterani bölcsessége.”²⁰

¹⁹ Copia Resolutionis Sacrae Ceasarum Regiaeque Majestatis per Dominum Petrum Alvintzi allatae Anno 1693. Sacrae Ceasarum Regiaeque Majestatis, Archiducis Austriae Domini Nostri Clementissimi nomine, Domino Petro Alvintzi, a Dominis Statibus et Ordinibus Transylvaniae ad Aulam Ceasarem misso hisce perbenigne significandum. Historia Diplomatica de Statu Religionis Evangelicae in Hungaria. *Brevissimum Compendium Principatus Transylvanici Historiae ab Anno MDXXVI usque ad Annum MDCCIII.* 28.

²⁰ Bethlen Miklós Önéletírása, II. köt. 142.

Bethlen Miklós kancellár diplomáciai tárgyalásai és bécsi követjárásai²¹

Az Erdélyi Gubernium létrehozása (1692) után Bethlen Miklós kancellár újra bizonyította politikai tisztánlátását, amelynek köszönhetően a bécsi udvar szándékát akadályozta meg és leplezte le. A bécsi udvar terve ugyanis az volt, hogy a Főkancelláriai Hivatal Bécsben székeljen és a hivatal az Erdélyben székelő alkancellár által legyen képviselve. Bethlen félelme nem volt indokolatlan. A császári udvar rejtett szándéka az volt, hogy a fejedelemségből még megmaradt intézmények, tisztségek életterének, mozgásterének korlátozásával és szigorú ellenőrzésével fokozatosan tegye azokat életképtelenné. A bécsi politikai, hatalmi körök a katolikus egyház vezetőivel együttműködve, az erdélyi protestáns egyházak, és a fejedelemség világi fórumainak katolizálására és hatalmi pozícióiknak meggyengítésére törekedtek. A fejedelmi tisztnek, mint jogi státusznak megszüntetésével majd a fejedelemség fő tisztségviselőinek vallási színezetét megváltoztatásával indították el rekatolizációs törekvéseket. Bethlen Miklós helyesen ítélte. Bécsnek az ő felrendelésével az volt a célja, hogy „az egész igazgatásnak ereje oda vonódjék” és jól ellenőrizhetővé váljon a bécsi udvar számára. Az ő politikai, államférfiúi nagysága mégsem ez volt csupán. Hajlandó volt lemondani kancellári tisztségéről és a saját egyéni érvényesüléséről, ha az Erdélyi Fejedelemség intézményei és a protestáns egyházi érdekek azt kívánták: „[e]zen időben kívánta a császár, hogy én főcancelláriusi hivatalomat kövessem Bécsben és lakjam ott szüntelen, Erdélyben pedig lakjék a vicecancellarius etc. Én mondom a tanácsban: ha én csak magamat nézném, ezt két kézzel venném, mert ez mind hasznos, becsületes és nyugalmas lenne nékem, de kegyelmeteknek guberniumul és országul nem leszen jó, mert az egész igazgatásnak és törvénynek ereje oda vonódik és a gubernium apránként árnyékká, válik...”²²

Bécsben felállították az Erdélyi Udvari Alkancellárságot. Az 1692-ben tartott marosvásárhelyi országgyűlés a jelenlévő rendek többségével elfogadta az Udvar döntését: „úgy a lelki, mint a világi szabadság, a jelen és a jövő nemzedék üdve, valamint a közbéke és a nyugalom egyiránt tanácsolják, miszerint ő felsége mellé a nemesség kitűnőségeiből vagy a bírói karból egy referendárius, s ehhez a három nemzetből választott tanácsosok és egy titkár adassanak.”²³

²¹ Gróf Bethlen Miklós erdélyi kancellár 1692-1704 közötti követjárásaira és bécsi tárgyalásait kell értenünk alatta.

²² Gyárfás Elemér: *Bethlen Miklós kancellár (1642-1716)*. Dicsőszentmárton.

²³ Zsilinszky: *i. m.* 86.

Az 1692-ben hozott marosvásárhelyi határozatok nem találtak meghallgatásra ezért 1694-ben a kolozsvári országgyűlésen ismét napirendre került az alkancellárság ügye. Az országgyűlésen hozott határozatok értelmében a három nemzet egyezséget kötött abban, hogy csak egy alkancellár legyen. Bécsből visszatérve csak a jegyzői címet használhatja. A Bécsbe utazó római katolikus vallású alkancellár esetén a rendek határozatát tiszteletben tartsa. Az alkancellár munkájának megkönnyítése végett három tisztességes személyt válasszanak. E választott személyek a négy bevett vallást és a három nemzetet képviseljék. Az alkancellár e három személlyel minden fontosabb hazai, egyházi és politikai kérdésben döntsön. A felterjesztésnek ezt a pontját az Udvar nem fogadta el a katolikusok ellenállás miatt. Végül a felterjesztést kisebb kiigazításokkal I. Lipót magyar király 1694. december 4-én Bécsben kelt határozatával elfogadta azt.

Az 1695-ben és 1697-ben tartott kolozsvári országgyűléseken valamint az 1698. évi bécsi követjárások alkalmával a katolikus és protestáns felek között zajlott vitákban oroszlánrészt vállalt Bethlen Miklós kancellár. Bánffy György gubernátorral és Apor István kincstartóval együtt az Erdélyi Kancellária működésének megvizsgálásában vettek részt. Feladatuk közé tartozott az Alvincziana Resolutioban megfogalmazott határozatok szabályszerű alkalmazása az Erdélyi Kancellária működésével kapcsolatban. A vizsgálat alapján Bethlen Miklós kancellár javasolta, hogy Kinsky birodalmi kancellár támogatásával az erdélyi memorialisokat közvetlenül az Erdélyi Udvari Kancelláriába küldjék le. A nemesi rangok odaítélésénél kötelezővé kell tenni a Gubernium ajánlását. Az ágens-kérdéssel kapcsolatban pedig megállapította, hogy mindenki a lehetőségekhez mérten intézze ügyeit. A Kancellária csak a saját feladatait végezze. Az általa frappánsan megfogalmazott gondolatok igen találóan szólnak az országgyűlések állapotáról: *„a diploma és approbata szerint törvényes gyűléseknek és octavialis terminusoknak esztendőnkint kell vala lenni: mind is két-három terminus volt...országgyűlések sok és hosszasak – tudok 14 hétig tartót is egyet, de igen vékonyan volt csak híre pora is a törvénynek, hanem a gyűlések substantiája állott ezekben: conjuratio catholici status Apor uramnál, a szász natioé Szász Jánosnál. ...Ezek miatt tették volt a statusok mind a három natio 1698, mikor hárman mi Bécsben voltunk, melynek summája volt: a gubernium fogatkozásai és a célja volt: azoknak megigazítása.”*²⁴

Kinsky kancellár kezdeményezésére 1698. április 3-án konferenciát tartottak Bécsben. Erdély három legfontosabb közjogi méltósága vett részt, köztük Bethlen Miklós kancellár. Az ott elhangzott kérdések többnyire az Erdélyi Kancelláriai Hivatala levéltárának létrehozásáról, a királyi könyvek

²⁴ *Önéletírása*, I. k.191.

vezetéséről és az erdélyi főtisztviselők, törvényhatósági főtisztek kinevezése alkalmával befizetett adókról esett szó. Az érdemi kérdésekben nem hoztak döntéseket. Az erre vonatkozó kérdésekben Trócsányi Zsolt történész nagyon frappánsan állapította meg: „*lehet, hogy ezek felvetésének hiábavalóságáról három erdélyi főtiszt Kinskyvel folytatott félhivatalos megbeszélésén győződött meg.*”²⁵ A bécsi tárgyalásokon az Udvari Kancellária ügyében folytatott tárgyalásokon csak rész eredmények születtek. A Kinskyvel folytatott tárgyalások után alig egy évvel Bethlen Miklós így vélekedett: „*most válik el a Felsőghes Udvarban, hogy ha ez a mi Cancelláriánk ugyan Cancellaria lészen-é avagy Semi-Cancellaria, id est sub Cautela quasi et praesidio Conferentiarum, a’ mint a’ Szegény idvezült jó Urunk Khinski Uram idejében volt.*”²⁶

Az 1699. évi karlócai béke megkötése után I. Lipót 1699 szeptemberében egy nagyon fontos határozatot adott ki, az ún. „Katolikus pótdiplomát”, amely az addigi vallásügyi tárgyalások és egyeztetések eredményeit sodorta veszélybe. A Diploma második pontja kihangsúlyozta, hogy a hivatalokra felterjesztendő három jelöltnek egyike mindig katolikusnak kell lennie. Az Erdélyi Gubernium hevesen tiltakozott a határozat ellen. Küldöttséget menesztett a bécsi udvarba. A határozat 2. pontjának újraértelmezését kérték az uralkodótól. A Gubernium tagjainak érthetetlen az a tény, hogy a király az Alvincziana Resolutioban foglaltak ellen cselekedett. Az 1701. január 21-én és február 2-án kelt királyi leiratban az Udvar sérelmezte, hogy az 1699-ben fogalmazott rendeleteit nem hajtotta végre a Gubernium. Az erdélyi rendek 1701-ben, a Gubernium nevében március 12-én küldöttség révén kívánták tisztázni magukat az Udvar előtt. E küldöttség vezetője és egyben szószólója Bethlen Miklós kancellár volt. Bécsből való visszatérésük után az Udvar 1701. április 6-án újabb rendeleteket küldött a Guberniumnak végrehajtásra:

„*1. ...a vallás ügyében kiadott királyi rendeletek szigorúan és kötelességszerűen pontosan végrehajtsanak, s erre az erdélyi kancelláriának kiváló gondja legyen. 2. ...a róm. katolikus püspök a szükséges subsistentiával és lakással elláttassék. 3. ...a róm. kath. Protonotariusnak, Henter Ferencznek is adassék pecsét, mire nézve éppen úgy, mint a püspök ügyében is külön rendelet ment az udvari kamarához. 4. ...a kancellária a guberniumban megüresedett két helyre a kir. diplomával megegyező jelölést tegyen. 5. ... az igazság úgy Erdélyben mint a kancelláriában mindenkinek gyorsan kiszolgáltassék stb. szóval a kancellária ismételen engedelmességre intetik.*”²⁷ Az Udvar nem fogadta el a Gubernium rendeletekre írt válaszát. A Bécsbe történő küldöttséget nem

²⁵ Trócsányi: *Habsburg -politika...* 238.

²⁶ Magyar Országos Levéltár – Erdélyi Udvari Kancellária Levéltár. *Acta Generalia*. 1698. 56.

²⁷ Zsilinszky: *i. m.* 100.

engedélyezte. A rendek 1702. július 20-án Gyulafehérváron tartott országgyűlésén a Diploma Leopoldinum (1691) és az Alvincziana Resolutio (1693) diplomák tükrében megfogalmazták álláspontjukat az egy évvel korábban küldött rendeletekkel szemben. Ezt nyújtotta át a Bethlen Miklós vezette küldöttség 1702 nyarán Rabutinnak, Seeaunak, Bécsben pedig a minisztereknek.²⁸ Bécsi tartózkodása idején Bethlen Miklós találkozott William Paget konstantinápolyi angol követtel és nagy valószínűséggel Vay Ádámmal II. Rákóczi Ferenc bizalmi emberével, a Rákóczi-féle szervezkedés egyik szervezőjével és komoly tárgyalásokat folytatott az erdélyi politikai helyzetről.²⁹

Az 1703-ban kirobbant II. Rákóczi Ferenc vezette szabadságharc, az erdélyi kilátástalan politikai állapotok, William Paget angol követtel való tárgyalások és Rabutin erdélyi főparancsnok áskálódásai Bethlen Miklós politikai karrierjének végét segítették elő. Az 1704-ben megírt *Columba Noe* politikai röpirat leleplezésében és Bethlen Miklós kancellár börtönbe zárásával csúcsondott ki. A 17. századvégi és 18. század eleji történetének egyik fényes és egyben tragikus fejezete Bethlen Miklós élete. Ő volt a hanyatló ország utolsó nagyszabású és egyben legjelentősebb történeti alakja. A 17. századi Erdély válságos, nehéz időszakában „*hűséges őrállója, vezére és védelmezője volt a kálvinista anyaszentegyháznak és iskoláinak.*” Édesapja, Bethlen János kancellár nyomdokain haladt. Az ő szellemi örökségével felvértezve minden erejét, tehetségét latba vetette, hogy hazája, Erdély számára biztosítsa a 17. században elért eredményeket. Ezt sikerült is elérnie nagymértékben, mert az általa megszerzett Diploma Leopoldinum által egymaga képes volt megmenteni a sok véráldozattal szerzett életfeltételeket.

Juhász István jogtörténetileg helytálló és nagyon tárgyilagos megállapításában rávilágít Bethlen Miklós politikusi küldetésére és egyben tragikus végzetének okára: „*azon fáradozik, hogy Erdély autonóm élete, alkotmánya és törvényei, egyházai és gazdasága és securitásban megtartassanak. Küzdelmeinek magyarázata, tragédiájának oka éppen abban van, hogy míg a válságos években – Erdély érdekében – a Béccsel való megegyezés mellett harcolt, a bécsi politika berendezkedése után, 13 évi kancellársága alatt, bécsi útjain, otthoni gyűléseken, német tábornokokkal, és a hatalom magyar szolgálóival való tárgyalásaiban, -ugyancsak Erdély érdekében- kénytelen újból és újból ellenállni a bécsi követeléseknek....*”³⁰

²⁸ Ad Responsum Dominorum Fratrum Catholicorum sub dato 5-ta Julii in Gyalu scriptum, sed 20-a Julii Albae per Illustr. Dominum Baronem Steph. Haller praesentatum, Responso Reformatae Religionis Anno 1702. die 22 Julii.

²⁹ R. Várkonyi Ágnes: Bethlen Miklós és II. Rákóczi Ferencz angol-holland kapcsolataihoz. In: *Ráday Gyűjtemény Évkönyve*. IX. Budapest, 1999. 14.

³⁰ Ld.: Juhász István: *Bethlen Miklós politikai pere*. Kolozsvár, 1945. 113.

A 17-18. század fordulóján munkálkodó gróf Bethlen Miklós kancellár lelkileg szemben áll a kormányzást átvevő Habsburg-uralommal. Politikájában látszólag kész volt kompromisszumot kötni a Habsburg hatalommal, amíg az erdélyi államiság és annak társadalmi és vallási hagyományai nincsenek veszélyben. Kész volt meghozni minden áldozatot azok érdekében. Ilyen áldozathozatal volt a Columba Noe röpirat megírása. Mindent feltett egy lapra, ha Erdély érdeke azt kívánta. Tudatában volt politikai tettének kockázatával. Mérlegelt, tervezett, és cselekedett.

Bethlen Miklós kortársai és a későbbi századok történészei, elemzői közül úgy vélekedtek róla, mint Habsburg-párti politikusról. Politikája és a Habsburg-hatalomhoz való baráti viszonyulása ellenére csak eszköz volt számára, az erdélyi államiság átmentése érdekében, egy jobb jövő reményében. Ő az az egyéniség, aki megingathatatlan híve volt saját vallásának és ezzel egyetemben rendíthetetlen öre az önálló Erdélyi Fejedelemség hagyományainak.

A Bethlen-per kapcsán kikristályosodott erdélyi politikusjellem legtárgyilagosabb megállapításának zárógondolata rávilágít a tanulmány lényegére: *„Bethlen Miklós tehát igazolni akarta magát, de nem bizonyos meghatározott vádakkal szemben, melyekkel az udvar vagy mások illették, hanem ellenkezőleg: egész tevékenységével igyekezett bebizonyítani az utókor előtt, hogy helyesen járt el életében.”*³¹

Az ő kiegyensúlyozott politikájával, kiváló diplomáciai adottságával a Resolutio Alvincziana diplomában megfogalmazottak alapján, minden külső politikai nyomás ellenére, az Erdélyi Guberniumnak sikerült megtartania Erdély belső önállóságát, alkotmányát, régi közjogának főelveit, az erdélyi bevett vallások közötti egyensúlyt.

Befejezés

Bethlen Miklós és Alvinczy Péter személyisége és munkássága elválaszthatatlan az erdélyi államiságtól és annak vallási hagyományaitól. Politikusi arcélükön egyik legrokonszenvesebb vonás, hogy minden politikai és jogi akadály ellenére sohasem adták fel céljukat és küldetésüket: Erdély államiságának átmentését, az Alvincziana Resolutio kieszközlését, valamint annak érvényesítését az erdélyi közjogban. A 17. századvégi Erdélyben munkálkodó Alvinczy Péter és Bethlen Miklós lelkileg szemben álltak a kormányzást átvevő Habsburg-uralommal. Politikájukban látszólag kompromisszumot kötöttek a Habsburg-udvar politikájával, amíg a fejedelemség belső önállósága és alkotmányossága nem volt veszélyben.

³¹ Wesselényi István: *Sanyarú világ*. (Közéletesi Magyar András), Bukarest, 1983. 40.

Készek voltak meghozni minden áldozatot azok érdekében. Alvinczy Péter és Bethlen Miklós protestáns meggyőződésű és műveltségű államférfiak, politikusok megingathatatlan és rendíthetetlen őrei az önálló protestáns fejedelemség hagyományainak.

